

DAGENS FRÅGOR

Berlinkrisen

För första gången sedan andra världskrigets slut ställs mänskligheten inför en påtaglig risk för en ny världsbrand. Varken Berlinblockaden år 1948 eller Koreakriget förde de båda maktblocken i en så extrem motsattsställning till varandra som Berlinkrisen gjort. Under den gångna sommaren har läget steg för steg skärpts och i skrivande stund pågår en illavarslande militär uppladdning parallellt med de politiska manövrerna. Vad som hotar är inte ett »konventionellt» krig av det slag som mänskligheten tidigare kunnat resa sig efter utan en katastrof så enorm att tanken svindlar. Dessbättre är den insikt som man på båda sidor har om de totalt förödande följderna av ett kärnvapenkrig en stark fredsbevarande faktor: Sovjetunionens aggressivitet måste rimligen minskas av medvetandet om att även om det kan tilldelas den västra världen fruktansvärda slag så kommer det egna landet och det mäktiga uppbyggnadsverk som där presterats att pulvreras. Just därför måste det betecknas som något av en gåta att Kreml vågar driva en så hänsynslös politik. Det är visserligen gott och väl för hr Chrustjov om han kan sätta motståndaren under en sådan nervpress att denne i sista hand viker. Men om nervkriget nått sitt högsta stadium och om motståndaren fortfarande vägrar att vika, ställs han inför valet antingen av en svår prestigeförlust eller av ett kärnvapenkrig. Kreml måste alltså antas ha mycket starka motiv för sin hittills

oförsonliga attityd i Berlin. Kring frågan vilka dessa motiv egentligen kan vara finns det många spekulationer.

Det låter säga sig att situationen i Östtyskland både politiskt och försörjningsmässigt blivit ohållbar genom massflykten västerut. Ulbricht och hans kumpaner har misslyckats i uppgiften att ge den kommunistiska regimen ett fast grepp om befolkningen. Politiskt är Östtyskland den bräckligaste av alla Sovjetunionens positioner i Östeuropa. Genom jordbrukets kollektivisering, vars följder nu kan avläsas i en svårartad försörjningskris liksom genom en mångfald missgrepp på det industriella planeringsområdet har Östtysklands näringsliv i grund försvagats. Läget på en rad viktiga områden påminner nära om situationen år 1946. Alla viktigare livsmedel är ransonerade. Ransonerna är små och en så viktig vara som bröd kan inte alltid levereras i en omfattning, som svarar mot ransonerna. Sjukvården, åldringsvården och över huvud taget allt det som sammanfattas i begreppet socialvård har sjunkit ner i ett tillstånd påminnande om vad som var vanligt i Europa vid sekelskiftet. Denna ogynnsamma utveckling har i icke ringa grad orsakats av massflykten. Att Ulbricht till nästan varje pris önskat få Västberlin eliminerat som flyktingarnas port västerut är alltså självklart. Genom den stränga avspärrningen av gränsen mellan Öst- och Västberlin har han emellertid uppnått vad som *för honom* måste vara det väsentligaste, nämligen ett slut på flykten till friheten. Ändock fortsätter

Sovjetunionen sin aggressionspolitik mot Västberlin — numera riktad mot stadens förbindelser med den västra världen. Denna politik och Kremles allmänna attityd till Berlinfrågan visar att målsättningen är en annan än att blott och bart stoppa massflykten. Det gäller uppenbarligen att tvinga västmakterna till en definitiv reglering av Tysklands delning — genom formella avtal. Status quo skulle legaliseras.

Om detta alltså skulle kunna förmodas vara den ryska avsikten kan man ha anledning att reflektera över orsakerna till att Kreml är villigt att taga så stora risker för att uppnå en reglering de jure av Östtysklands ställning. En tolkning är att Chrustjov med stigande oro ser utvecklingen av ett motsatsförhållande mellan Sovjetunionen och Kina och vill ha västgränsen pacificerad för att kunna inrikta Sovjetunionens politiska ansträngningar österut.

Det förefaller emellertid tänkbart att Chrustjov även kan ha inrikespolitiska motiv till sin aggressionspolitik. Hans risktagande i Berlinkrisen är av sådan storleksordning att man har anledning misstänka att han vill skrämja det egna folket till samling kring regimen och honom själv. Det finns en stark personligt färgad opposition mot honom. Därtill kommer det i augusti publicerade förslaget till nytt program för Sovjetunionens kommunistiska parti in i bilden. Framläggandet av detta program har väckt stor överraskning i den västra världen. Förvåningen gäller inte så mycket de orimliga förutsägelser och löften, som där ges. Man har snarare svårt att förstå varför Chrustjov just nu skulle taga den politiska risken att offentliggöra programmatiska målsättningar som han rimligen måste veta icke kan uppfyllas. Likaså bör han vara medveten om att programmets inriktning bl. a. på grund av dess

spets mot familjen icke kan vara populär bland de stora massorna och att de mera invigda kämparna i det kommunistiska partiet måste hysa åtskilliga teoretiska och praktiska betänkligheter. En förklaring till att den härskande klicken i Sovjetunionen ansett det nödvändigt att tillgripa en så drastisk åtgärd som proklamerandet av ett program om det kommunistiska samhällets snara förverkligande kan naturligtvis vara att den inre utvecklingen i Sovjetunionen inte gått riktigt som man tänkt sig. I stället för den ideala kommunistiska människotypen med dess spontana lojalitet mot arbetskollektiven och samhället har den sovjetryska staten mera fostrat en de hårda nävarnas karriärmänniska, en människa, som främst känner sig bunden till familjen och för vilken förbättrandet av den personliga, politiska och ekonomiska positionen framstår som det enda viktiga i livet. Sovjetsamhället fostrar i själva verket för närvarande sina människor till en attityd, som ganska nära påminner om den karikatyr på det kapitalistiska samhällets »borgare», som är gängse i kommunistisk propaganda. Det är möjligt att det kommunistiska partiets ledning ansett det nödvändigt att tillgripa drastiska åtgärder för att motverka den utveckling bort från kommunismens egentliga ideal, som faktiskt pågått och pågår i Sovjetunionen.

Det totala kollektiviseringsprogrammet kan emellertid näppeligen genomföras annat än under starkt tryck och över huvudet på en utbredd opposition. Hr Chrustjov kommer inte att få det lätt på partikongressen den 17 oktober — varken som politisk personlighet eller som ansvarig försvarare av det nya partiprogrammet. Måhända är det i medvetande härom som han spetsat till Berlinkrisen för att kunna hänvisa till en krigsfara, ett de kapi-

talistiska makternas förestående angrepp på den fredsälskande Sovjetunionen. Därigenom skulle han kunna neutralisera oppositionen mot parti-programmet och bevara sin personliga ställning. Denna taktik att föra in utrikespolitiska kort i det inrikespolitiska spelet är ju vanligt hos inrikespolitiskt trängda diktatorer.

Undén och balterna

Hans excellens herr ministern för utrikes ärendena firade sin 75-årsdag inte genom att avgå, men väl genom att skapa en annan politisk sensation av första rangen. I en f. ö. anmärkningsvärt ointressant födelsedagsintervju i Dagens Nyheter — ordet anmärkningsvärt är i detta sammanhang föranlett inte av den intervjuade, utan av intervjuaren, märket Jolo — avslöjade nämligen hr Undén att han i själva verket varit motståndare till utlämnandet av de baltiska militärflyktingarna i januari 1946.

Han uppgav att han »personligen förordade att svenska regeringen skulle meddela Sovjet att Sverige på grund av den starka svenska opinionsstormen mot balternas utlämnande skulle förklara att vi inte kunde fullfölja det (ursprungligen av samlingsregeringen) ingångna avtalet». Men en majoritet inom regeringen ville enligt hr Undén stå fast vid detta avtal »med hänvisning till att vi inte kunde ge intryck av att vi inte vågade stå fast vid ett avtal utan föll undan för opinionen — inte minst med tanke på om vi i framtiden skulle komma i en liknande situation i förhållande till den allmänna meningen».

Av alla de impopulära åtgärder vår utrikesledning företagit sedan hr Undén i samband med samlingsregeringens avgång på sommaren 1945 åter blev utrikesminister är baltut-

lämningen den i särklass impopuläraste. Den har i högre grad än någon annan utrikespolitisk händelse efter krigets slut uppskakat och upphetsat den svenska folkstämningen. Inte utan skäl har den kallats det mörkaste bladet i vår nyare historia. Utåt har hr Undén i egenskap av utrikesminister självfallet kommit att framstå som den för beslutet huvudansvarige. Ingen — allra minst någon av hr Undéns egna regeringskolleger — har gjort någonting för att justera detta intryck. Hr Undén har också alltsedan beslutet förverkligades, och oberoende av partilinjer, fått uppbära en mycket häftig och personlig kritik för sin befattning med baltfrågan, senast aktualiserad i början av detta år genom 15-årsminnet av utlämningen.

Under dessa omständigheter är det förklarligt att hr Undéns meddelande i födelsedagsintervjun väckte häpnad och förvirring, på sina håll också misstänksamhet. Häpnaden lade sig efterhand, men förvirringen skingrades ingalunda genom de uttalanden som i anledning av födelsedagsintervjun gjordes av några av hr Undéns dåvarande och nuvarande kolleger, och misstänksamheten dröjde kvar, där den en gång uppkommit. Man frågade sig allmänt vad som egentligen hänt, detta var dock ett spörsmål, som mer än de flesta engagerat svenska folket. Framför allt genom en undersökning, som i ledarform redovisats av Svenska Dagbladet, blev det efterhand möjligt att få en viss klarhet i händelseförloppet.

Utgångspunkten för baltaffären var den notväxling, som i juni 1945 ägde rum mellan den svenska och ryska regeringen och som resulterade i att den svenska regeringen, dvs. samlingsregeringen med hr Günther som utrikesminister, i princip biföll det ryska kravet på utlämning av den baltiska militärpersonal i tysk uniform som

flytt till Sverige i samband med krigsslutet. Vissa för utrikesdepartementet besvärade punkter i denna notväxling är alltjämt höljda i dunkel, men huvudsaken är att man tydligt varken inom regeringen eller än mindre inom utrikesnämnden — som diskuterade frågan den 15 juni — tycks ha haft någon klar uppfattning om beslutets konsekvenser. Hr Günther torde ha föredragit ärendet med den nonchalans, som understundom kunde utmärka honom, och ingen måtte ha annat oråd. Med hänsyn till att ryssarna från början lär ha krävt utlämning av samtliga balter som flytt till Sverige i samband med krigsslutet är det sannolikt att man på ansvarigt svenskt håll kände stolthet över sin motståndsvilja snarare än skam över sin undfallenhet. Utlämningen av den uniformerade personalen synes man ha betraktat som en folkrättslig nödvändighet; samma praxis iaktogs av andra länder i motsvarande situation.

Först sedan samlingsregeringen avgått och Per Albin Hanssons »skörde-regering» den 31 juli tillträtt, började man få klart för sig den verkliga innebörden av det beslut som på liminärt fattats. Det visade sig att man fick räkna med att ryssarna skulle behandla alla balter, som vid krigsslutet — med eller mot sin vilja — befunnit sig i tysk militärtjänst som landsförledare. De baltiska militärflyktingarna i Sverige kunde följaktligen göra anspråk på asylrätt. I detta nya läge uppkom frågan, huruvida regeringen Per Albin Hansson skulle behöva anse sig förpliktad att fullfölja det av samlingsregeringen ingångna avtalet. Statsministern hävdade att så var fallet, men åtminstone ett av de statsråd, som även tillhört samlingsregeringen, nämligen hr Quensel, lär ha förklarat att efter de nya fakta som framkommit han inte längre kunde känna sig bunden av sitt tidigare ställningsta-

gande. Han yrkade på att utlämningsbeslutet skulle återtagas och med honom en minoritet inom regeringen, till vilken hörde hr Undén.

Den motsättning, som på detta sätt uppkommit inom regeringen, kom till uttryck vid en rad statsrådsberedningar under höstens lopp. Avgörande för regeringens slutliga ställningstagande tycks ha varit ett sammanträde med utrikesnämnden, som ägde rum kort efter riksdagens interpellationsdebatt i baltfrågan den 23 november 1945. Vid detta sammanträde, under vilket hr Undén inte torde ha givit tillkänna någon deciderad uppfattning, förekom åtskillig opposition mot tanken på att utlämna balterna, men denna opposition kvästes — på ett undantag när — eftertryckligt och enligt uppgift med stor hänsynslöshet av statsministern. Hr Erlanders patetiska förmodan — i en intervju föranledd av excellensen Undéns avslöjande — att kritiken mot baltutlämningen skulle bidragit att lägga Per Albin Hansson i en förtidig grav får härigenom sin rätta belysning. Allt nog: det visade sig att till sist blott en enda av utrikesnämndens ledamöter direkt avstyrkte utlämningsbeslutets genomförande. Det var högerrepresentanten dr Ivar Anderson.

Efter utrikesnämndens sammanträde inkallades en extra statsrådsberedning. Hr Undén skall då, trots vad som skett i utrikesnämnden, ha vidhållit sitt motstånd mot utlämnandet. Men statsministern, som inte oväntat livligt understöddes av hr Wigforss, dekreterade att utan utrikesnämndens stöd kunde regeringen omöjligt underlåta att uppfylla sitt åtagande mot Sovjet. Av lojalitet mot regeringschefen och det överväldigande flertalet av sina statsrådskolleger beslöt då hr Undén att böja sig. Tre regeringsledamöter reserverade sig till protokollet mot beslutet: hrr Quensel, Zetterberg

och Danielsson — de tre, som hade i uppdrag att vara regeringens juridiska samvete. En bidragande orsak till den slutliga utgången torde ha varit den motaktion mot folkstormen för balterna som organiserades av den svenska fackföreningsrörelsen. Den ledde till att formliga krav från arbetarhåll framställdes om balternas utlämnande.

Även om så långt en viss klarhet nåtts om bakgrunden till utlämnandet, kvarstår åtskilliga frågor obesvarade. Låt vara att hr Undén, som, vilka fel man än må tillägga honom, aldrig varit rädd för att ta ansvar, väntat till sin 75-årsdag med att lyfta på för-låten. Men vad skall man tro om hans kolleger som stillatigande under alla dessa år låtit honom bära hundhuvudet, utan att göra minsta ansats till en rättvisare fördelning av skuldbördan? Att de tre statsråd, som reserverat sig, inte velat träda fram inför offentligheten är förklarligt och hedrande. Men de andra? Inte minsta viskning har försports om det hr Undén nu omtalat. Typiskt är att hr Wigforss överhuvudtaget inte omnämner baltfrågan i sina annars på vissa punkter fämligen öppenhjärtiga memoarer. I hans fall kan man inte gärna föreställa sig att bevekelsegrunderna är samvets-kval, men beträffande de övrigas tystnad är det åtminstone en tänkbar lösning på gåtan. Vad som framkommit om det avgörande sammanträdet i utrikesnämnden, visar ju f. ö. att inget parti haft anledning att skryta med sin andel i baltaffären. Den har varit en pinsam historia, som man uppenbarligen helst inte velat röra i på något ansvarigt håll.

En annan mystisk omständighet är hr Undéns offentliga uttalanden under den tid dragkampen i regeringen pågick, speciellt i interpellationsdebatten den 23 november. Man undrar hur det är möjligt att hr Undén med den upp-

fattning vi nu vet att han hade kunde yttra sig så kallsinnigt, för att inte säga cyniskt om balternas farhågor inför det öde som väntade dem i Ryssland. Deras inställning avfärdades av hr Undén med glosor som »exaltation». Denna attityd måste förefalla rent omänsklig, om man inte utgår från att hr Undén faktiskt trodde vad han sade, när han inför riksdagen förklarade att han inte befarade att rys-sarna skulle tillämpa någon »extremt formalistisk tolkning av landsförrä-deribegreppet». Det är samma naiva benägenhet, typisk för den doktrinäre socialisten, att tro härskarna i socialis-mens Utopia om gott, som utmärkt hr Undén under hela hans utrikesminis-tertid. När det gällde balterna hade han — som så ofta annars i liknande sam-manhang — fullkomligt fel. Av de 146 utlämnade dömdes det stora flertalet till vad som i realiteten är livstids straffarbete. Endast 30 finns alltjämt i livet, av dem har blott 4 lyckats und-komma till den fria världen.

Hr Undéns avslöjande innebär ingen Ehrenrettung. Han kan aldrig komma ifrån sitt dryga ansvar för balttragedin. Hans slutgiltiga ställningstagande var lika oförsvarligt som hans bedömning av följderna orealistisk. Det finns knappast anledning att skryta med att man inte kunnat stå för sin övertygelse, utan föredragit att höja sig för vad man anser vara orätt framför att svika sin lojalitet mot statsministern och regeringens majoritet, dvs. riskera att få lämna sin post som utrikesminister. Hr Undén motsatte sig visserligen, som det vill synas i det längsta, utlämningsbeslutet. Men, som från skilda håll påpekats, han reserverade sig inte till protokollet, långt mindre ställde han saken på sin spets genom att göra den till kabinetsfråga. Det är inte otänkbart att han då hade kunnat förhindra ett beslut, som allmänt kommit att betraktas som en skamfläck för

vårt land. Till hans förmån får dock sägas, att han inte heller nu försökt undandra sig sin del av skuldbördan. Han har beklagat att han nödgats delta i ett beslut som han personligen ogillade. Det kastar inte något försonande ljus över hans hållning, men låter den dock framstå i en mindre oförmånlig dager än hittills.

När Sovjet hjälper

I början av juni i år skedde en plötslig eruption i Kairo. Tidningar och radio och TV angrep Sovjetunionen, eller rättare sagt motangrep. Ty kampanjen gick ut på att visa, att sovjetisk propaganda i månader hade riktats mot Förenade Arabrepubliken. Denna hade beskyllts för att ha undertryckt kommunisterna i framför allt Syrien men även i Egypten. I Moskva hade man namngivit kommunister, som skulle ha torterats i syriska fångelser, och man hade krävt full frihet för dem och för de kommunistiska partierna. Till detta kom att ryssarna skulle ha förlöjligt Egyptens ansträngningar och ambitioner att skapa vad president Nasser kallar en ny och demokratisk samhällsordning.

På egyptiskt håll säger man, att ryssarna lägger sig i Egyptens inre förhållanden och att Moskva ogillar Egyptens nya, neutralistiska utrikespolitik. I båda fallen har egypterna otvivelaktigt rätt. Regeringen i Kairo har sett de särskilt i Syrien livligt verksamma kommunisterna som en samhällsfara — vilket de är — och har valt att undertrycka dem. Vilka medel, som begagnats, låter sig inte fastställa från våra breddgrader, men man kan förmoda att de inte alltid varit milda. Och president Nassers utrikespolitik, som av andra skäl kan diskuteras, går inte i ryskt ledband.

Men den verkliga orsaken till den

rysk-egyptiska situationen lär vara den, att den ryska hjälpen i fråga om bidrag till ekonomisk uppbyggnad och till vapen ingalunda varit villkorslös. Ryssarna har tagit hjälpen som utgångspunkt för att söka infiltrera på alla områden, och den ovanligt manstarka ambassaden i Kairo har velat få »experter» placerade på varje möjlig post. Detta är nu i och för sig inte överraskande. Ryssarna har kunnat motivera sina åtgärder så, att om man hjälper ekonomiskt vill man också se till att pengarna blir riktigt använda. Amerikanerna hade på sin tid samma önskemål i Egypten! Men skillnaden är den, som egypterna vid detta laget torde ha upptäckt, att en västerländsk expert numera — och därmed är inte sagt att det alltid var så förr i världen — endast utövar sitt yrke och därtill eventuellt vill tjäna pengar. Den ryske experten däremot vill utnyttja sitt yrke för att vinna politiskt inflytande. Han är kommunist.

De nya staterna i Afrika bör ha mycket att lära av vad som händer i Förenade Arabrepubliken. Begreppet sovjetrysk kolonialism borde snart bli närmare klargjort, och kommunismens utbredning innebär ju ur politisk synpunkt ingenting annat än en utvidgning av Sovjetunionens maktområde. Den under propagandans trumpetstöt utlovade »hjälpen» är alltid inledningen till något annat.

Storstadspressens upplagor

På sedvanligt sätt har dagspressen nyligen offentliggjort sina upplagesiffror för första halvåret. Enligt en överenskommelse mellan tidningarna frigges dessa för publicering en bestämd dag och på senare år har särskilt de stora tidningarna begagnat detta tillfälle till att göra en braskande reklam för sig själva och tacka för ett ökat

förtroende. Den gynnsamma konjunkturen för åtskillig storstadspress har nämligen gjort det möjligt för flertalet tidningar inom denna kategori att redovisa ökning under en följd av år. Av de tretton storstadstidningarna kunde den 15 augusti i år samtliga utom en redovisa större eller mindre upplagehöjningar. Denne ende, som sackat och alltså fick inskränka sig till att återge upplagan utan någon jämförelse med motsvarande period 1960, var icke helt oväntat Stockholms-Tidningen.

Dagens Nyheter, Sveriges till för tre år sedan största tidning, men då passerad av *Expressen*, redovisar en ökning med knappt 8 000 ex. till 351 000 ex. Siffran avser här, liksom i det följande, medelupplagan på vardagar. Efter en synnerligen kraftig frammarsch under 40- och 50-talen med upplagestegringar i storleksordningen tio tusen ex. per år fick tidningen åren 1959-60 nöja sig med obetydliga upplageförbättringar; en viss stagnation föreföll att ha inträtt efter den 1957-58 särskilt kraftiga uppgången i samband med Stockholms-Tidningens försäljning till LO (oktober 1956) och flykten av borgerliga läsare till *Dagens Nyheter* och *Svenska Dagbladet*. Tidningens under stagnationens år tvivelaktiga hållning ur borgerlig synpunkt bör för övrigt noteras. Tidningens nya upplageframgångar måste man ge sitt motvilliga erkännande. I en tid då konjunkturen för riks- och storstadspressens del förefaller att vara gynnsammare för aftontidningarna än för morgontidningarna har *Dagens Nyheter* väl hållit sina ställningar. Såväl journalistiskt som tekniskt står tidningen otvivelaktigt högt. Även om herr Tingstens frånvaro från ledarspalterna gjort dessa ointressantare är tidningen allt fortfarande en av de inflytelserikaste rösterna i opinionsbild-

ningskören, en röst som för övrigt numera mycket nära ansluter sig till folkpartiets allmänna förkunnelse.

Stockholms-Tidningen redovisar nu en upplaga av 144 000 ex., en minskning med ca 5 000 ex. Såvitt kan bedömas är dock denna siffra snarast att betrakta som ett visst fall framåt. Uppgifterna om medelnettoupplagan för hela år 1960 antyder nämligen, att upplagesiffran vid utgången av år 1960 var icke oväsentligt lägre. Detta skulle alltså tyda på att en viss stabilisering inträtt, och att upplagerutschandet tills vidare upphört. Vad som däremot med all säkerhet icke upphört är underskotten på verksamheten. Redan på den kreugerska tiden och med en upplagetopp vid tiden för försäljningen av 184 000 var tidningen en tämligen dålig affär. Helt säkert fordras ytterligare LO-tidningsmiljoner utöver de hittills sammanlagt ca 60 som enligt föreliggande uppgifter åtgått till inköpet av Stockholms-Tidningen och *Aftonbladet* (25 miljoner) och till att täcka de därefter inträffade förlusterna, vilka helt torde ha fallit på Stockholms-Tidningen. Överflyttningen av den efter Stockholms-Tidningens förhållanden färgstarke herr Samuelson till *Aftonbladet* torde för övrigt inte göra tidningen muntrare och mera attraktiv för en bredare publik under de kommande åren. Den intressanta frågan på litet längre sikt är givetvis, hur man inom LO och socialdemokratiska partiet ställer sig till existensen av en morgontidning av rikstidningskaraktär, som uppenbarligen blir en långt kostsammare affär än gamla *Morgon-Tidningen*.

Svenska Dagbladets upplagenotering, 136 000 ex., innebär en smärre förbättring med ca 500 ex. jämfört med föregående år (och knappt 1 000 ex. jämfört med 1959). Upplagan sy-

nes således tills vidare ha stabiliserats på denna nivå efter de kraftiga upplageökningarna på sammanlagt över 25 000 ex. åren 1957-58 i samband med upplageförskjutningarna mellan å ena sidan Stockholms-Tidningen och å den andra Svenska Dagbladet och Dagens Nyheter (ett dramatiskt skede i upplagekriget i vilket också under någon tid det otillräckligt upprustade — och på hösten 1958 nedlagda — Morgonbladet spelade en viss roll).

I det föregående har endast upplagorna på vardagar berörts; i fråga om Dagens Nyheter, Stockholms-Tidningen och Svenska Dagbladet ger emellertid uppgifterna om söndagsupplagorna en intressant upplysning. För Dagens Nyheter del överstiger upplagan på söndagarna vardagsupplagan med 82 000 ex. (433 000 jämfört med 351 000). Stockholms-Tidningens söndagsupplaga är 93 000 ex. större än vardagsupplagan (237 000 jämfört med 144 000) medan Svenska Dagbladets söndagsupplaga överstiger vardagsupplagan med endast 5 000 ex. (141 000 jämfört med 136 000). Uppenbart är således att Dagens Nyheter och Stockholms-Tidningen i en helt annan utsträckning än Svenska Dagbladet fungerar som »söndagsrikstidningar» och då träder in i stället för lokaltidningar med sexdagarsutgivning eller som kompletterande rikstidning.

De tre stockholmsmorgontidningarna, vilka samtliga har rikspresskaraktär, räknar således tillsammans en upplaga av ca 630 000 ex. De bägge eftermiddagstidningarna, Expressen och Aftonbladet, har blivit allt allvarigare konkurrenter till de tre morgontidningarna såsom rikstidningar, och dessa bägge redovisar nu tillsammans en upplaga av ca 580 000 ex. Aftontidningarnas ökningstakt har under se-

nare år varit kraftigare än morgontidningarnas.

Expressen kan under sin slogan »Ett jättekliv före *alla*» notera den högsta upplagan i svensk dagspress, 384 000 ex., vilket innebär en ökning på inemot 11 000 ex. Tidningen närmar sig således med raska steg 400 000 ex. efter att ha passerat 300 000 exemplarsgränsen år 1957 och blivit Sveriges största tidning år 1958, 14 år efter grundandet. Expressens fortsatta frammarsch är ur vissa synpunkter förvånande. För första gången har tidningen nu — från Aftonbladet — mötts av en målmedveten konkurrens, som borde kunna stävja det till synes oemotståndliga framvällandet över det svenska landet av en skickligt gjord, standardiserad enfald. Expressen har sedan länge deklarerat som sin målsättning att vara »ungdomens tidning», att vara »tidningen som säger ifrån», att vara individens språkrör mot överheten. Alla dessa ambitioner har Aftonbladet ännu inte visat sig lika angelägen att odla, men den på ungdomen inriktade, populärt enkelspåriga stilen har tidningen helt gjort till sin.

Aftonbladet har nu efter en upplageökning på ca 11 000 ex. nått en upplaga av 197 000 ex. Vid tiden för det stora tidningsköpet torde den ha uppgått till ca 175 000 ex. och det senaste årets höjning är den mest markanta under den nya regimen. Tidningen har också gjort det mesta möjliga av det faktum, att den genomsnittliga upplagehöjningen för samtliga utgivningsdagar var den största i svensk press under perioden 1960-61. Tidningen »ökar mest i svensk press», »har vind i seglen» och fortsätter oförtruet en diskutabel journalistik på de gränsmarker, där Expressen på sin

tid fick härja tämligen ensam och skapa grunden till sin stora populärpressupplaga. På Aftonbladet har man uppenbarligen inte bara studerat Expressen, man har också mer eller mindre direkt överflyttat den enklare anglosaschsiska pressens mera applådnipande inslag i kampen om lösnúmerköparna. Polisreportrar som skrivandes en lagom tuff svenska låter läsaren då och då känna behagliga rysningar längs ryggraden, smarta artikelsier om spännande problem (behandlade på veckopressmanér men med en del av sliskigheten i dessa sammanhang offrad) och slutligen — för att pigga upp magsyran — exempelvis ett återgivande på första sidan av bildtidningen SE:s rivierabadbilder av prinsar och prinsessor. Otivelaktigt har metoden lyckats och Aftonbladet, som lär ha gått ungefärligen ihop redan före ägarövergången, kanske kan ge LO en och annan slant att stoppa i Stockholms-Tidningens och de socialdemokratiska landsortstidningarnas såll.

Och behovet av en kvalificerad aftontidning blir allt uppenbarare.

Utöver de ovannämnda fem stockholmstidningarna är det endast *Göteborgs-Posten* som passerat 100 000 exemplargränsen och som med 237 000 ex. (ökning 1 000 ex.) placerar sig på tredje plats i storleksordning, efter Expressen och Dagens Nyheter men före Aftonbladet, Stockholms-Tidningen och Svenska Dagbladet. Närmast att taga steget upp i den exklusiva gruppen förefaller *Sydsvenska Dagbladet* att vara, med 87 000 ex. (ökning drygt 3 000 ex.). — Vad storstadspressen i övrigt beträffar redovisar de bägge socialdemokratiska organen *Ny Tid* i Göteborg 45 000 ex. (ökning 2 500 ex.) och *Arbetet* i Malmö 55 000 ex. (ökning 1 000 ex.), *Göteborgs Handels- och Sjöfartstid-*

ning 51 500 ex. (ökning 1 000 ex.) samt de bägge aftontidningarna, i stilla efterföljd till Expressen och Aftonbladet, *Göteborgs-Tidningen* 66 000 ex. (ökning drygt 2 000 ex.) och *Kvällsposten* i Malmö 56 000 ex. (ökning drygt 9 000 ex., procentuellt sannolikt den kraftigaste ökningen i landet).

Vattenkraften och naturvården

Den svenska landskapsbilden befinner sig i ständig förändring. Att så sker kan man lätt konstatera om man söker orientera sig inom ett område med hjälp av en äldre ekonomisk karta. Ny mark har brutits. Skogar har planterats, rakare vägar dragits fram, sjöar och vattendrag fått andra sträckningar. Det kan därför förefalla egendomligt att naturvårdsrörelsen i vårt land riktar sin kritik just mot vattenregleringarna, trots att laga skiftet och skogsdrivningarna sannolikt betytt mera för bygdernas förvandling än vattenbyggnaderna.

Två förklaringar brukar åberopas här för. Naturvårdsrörelsen började ungefär samtidigt som tillkomsten av de stora kraftföretagen, och det var därför naturligt att den i första hand skulle rikta sin aktivitet mot deras ingrepp i naturen. Därtill kommer att dessa ingrepp med tiden blivit alltmera omfattande och kommit att förändra stora områden långt snabbare och mera påfallande än exempelvis den samtidigt pågående rationaliseringen inom jordbruket.

Tiden efter andra världskriget är de stora kraftverkens epok. Orsaken härtill är i första hand att kraftutbyggnaderna koncentrerats till de norrländska huvudälvarna med deras höga vattenföringar och goda möjligheter till sjöregleringar. Dessa sjöregleringar utnyttjas bäst och mest ekono-

miskt, om kraftverken i älven nedanför regleringssjöarna byggs ut parallellt. Det har därför varit en klar tendens att koncentrera utbyggnadsprogrammet till älv efter älv. När älven blivit mer eller mindre fullständigt utbyggd, har man förflyttat verksamheten till ett nytt område. Man har därvid tillämpat en regional planering, dvs. en planering som syftar till att få fram en fullständig plan för utbyggnaderna för ett helt flodområde eller en stor del därav. En sådan planering ger en klar bild av vilka kraftverk som bör uppföras och vilka sjöregleringar som erfordras. Den ger också möjlighet för de s. k. motstående intressena att framföra sina synpunkter.

Vid sidan av de rena bygdeintressena framträder naturvården som intressent vid vattenregleringar och kraftverksbyggen. Det kan gälla vetenskapliga naturskyddsfrågor, men lika ofta är synpunkterna rent estetiska: man kämpar för landskapsbilder av särskilt stort skönhetsvärde, som kan anses utgöra en del av vårt nationella arv.

Enligt vattenlagen får vattendomstol inte meddela tillstånd till ett företag, om detta förorsakar en sådan bestående ändring av naturförhållanden, att en väsentligt minskad trevnad för närboende blir följd eller om en betydande förlust för landets djur- och växtvärld är att befara. I dessa fall kan Kungl. Maj:t dock lämna sitt medgivande, om företaget anses vara av synnerlig betydelse för näringslivet eller för orten eller eljest från allmän synpunkt.

År 1954 framlade tolv organisationer företrädande olika naturskyddsintressen en förteckning över sådana sjöar och vattendrag, som borde skyddas mot exploatering. Från kraftindustriens sida framfördes stark kritik mot denna: om man tillmötesgick alla önskemålen, måste landet avstå från

en vattenkraftproduktion, som motsvarade mer än hälften av produktionen i dag.

Under landshövding Bo Hammar-skjöllds ledning tillsattes den s. k. Naturvårdsdelegationen med representanter för naturskyddet, och i samråd med kraftintresset beslöt man att föra arbetet med förteckningen vidare efter rationellare linjer. Sommaren 1958 fick professor Gunnar Beskow i uppdrag att på Vattenfallsstyrelsens och Svenska Vattenkraftföreningens bekostnad utarbeta en angelägenhetsgraderad förteckning över sådana sjöar och vattendrag, som borde undantas från exploatering. Denna förteckning skulle bli underlag vid den regionala planeringen, och genom graderingen skulle naturskyddsintressena kunna vägas mot kraftintressena.

I sitt utlåtande år 1959 satte Beskow 36 utbyggnadsobjekt i särställning. Han ansåg det vara ett första rangens riksintresse att de bevarades. De var oersättliga och fick under inga omständigheter röras. Förutom dessa sjöar och fall borde fem älvar — Pite älv, Lilla Lule älv, Vindelälven, Amerån och Byske älv — i sin helhet bevaras. Dessutom skulle lappmarkssjön Hornavan, Storsjön i Jämtland och Siljan inte få regleras ytterligare.

Beskows förteckning är till både omfattning och samhällseliga konsekvenser det största naturskyddsprojekt, som någonsin framlagts i vårt land. De sjöar och vattendrag, som enligt honom under inga omständigheter får röras, motsvarar 22% av landets totala utbyggnadsvärda vattenkraft och 36% av den ännu inte utbyggda delen därav. Hans utredning är närmast avsedd som en orienterande översikt vid planering i större sammanhang. Den utgör ett underlag för de överläggningar mellan vattenkraftens och naturvårdens representanter, som bör ske på ett så tidigt stadium

som möjligt av den regionala planeringen. Den är emellertid inte på något sätt bindande för vattenkraftsintressena, och detta gör att naturvårdens representanter måste fortsätta sin bevakning av varje nytt projekt.

Som resultat av ett gott samarbete mellan vattenkraften och naturvården har man att se Bergslagens nyanlagda regleringsdamm, den sju mil långa Trängselsjön i Dalarna. De forna forsarna och fallen har ersatts av detta mäktiga vattenmagasin i Österdalälven, en anläggning som skapat nya skönhetsvärden i utbyte mot de förlorade.

En av huvudfrågorna i den ständigt pågående debatten gäller hur länge och i vilken omfattning Sveriges vattenkraft skall utbyggas. Om kraftför-

brukningen fortsätter att öka i samma takt som hittills, kommer all utbyggnadsvärd vattenkraft att vara helt tagen i anspråk om några decennier. Redan dessförinnan måste vår kraftförsörjning i stigande grad baseras på värmekraft. Taktens i denna övergång blir beroende på bl. a. utvecklingen av atomkrafttekniken och prisutvecklingen på brännolja. Eftersom vattenkraften under alla omständigheter inom en mycket snar framtid upphör att spela den ledande rollen i ökningen av vår kraftförbrukning, förefaller det vara ett rimligt krav från naturvårdens sida, att man redan nu på högsta plan tar upp frågan om en sådan begränsning av den fortsatta utbyggnaden, att naturskyddets intressen blir tillbörligt skyddade.